

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

Ewa M. Szumilas, Małgorzata Czopińska
Agnieszka Karczewska-Gzik, Katarzyna Stępiak

**Model współpracy
instytucji i placówek oświatowych
realizujących kształcenie dzieci i młodzieży
ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi**

Materiały dla uczestników konferencji

Redaktor prowadzący
Agnieszka Karczewska-Gzik

Redakcja językowa i korekta
Katarzyna Gańko

Opracowanie graficzne i skład
Barbara Jechalska
(z wykorzystaniem motywu zaprojektowanego
przez Studio Kreatywne Małgorzaty Barskiej)

Ilustracja
Aneta Witecka
©Vitalinka/Photogenica.com

Warszawa 2016

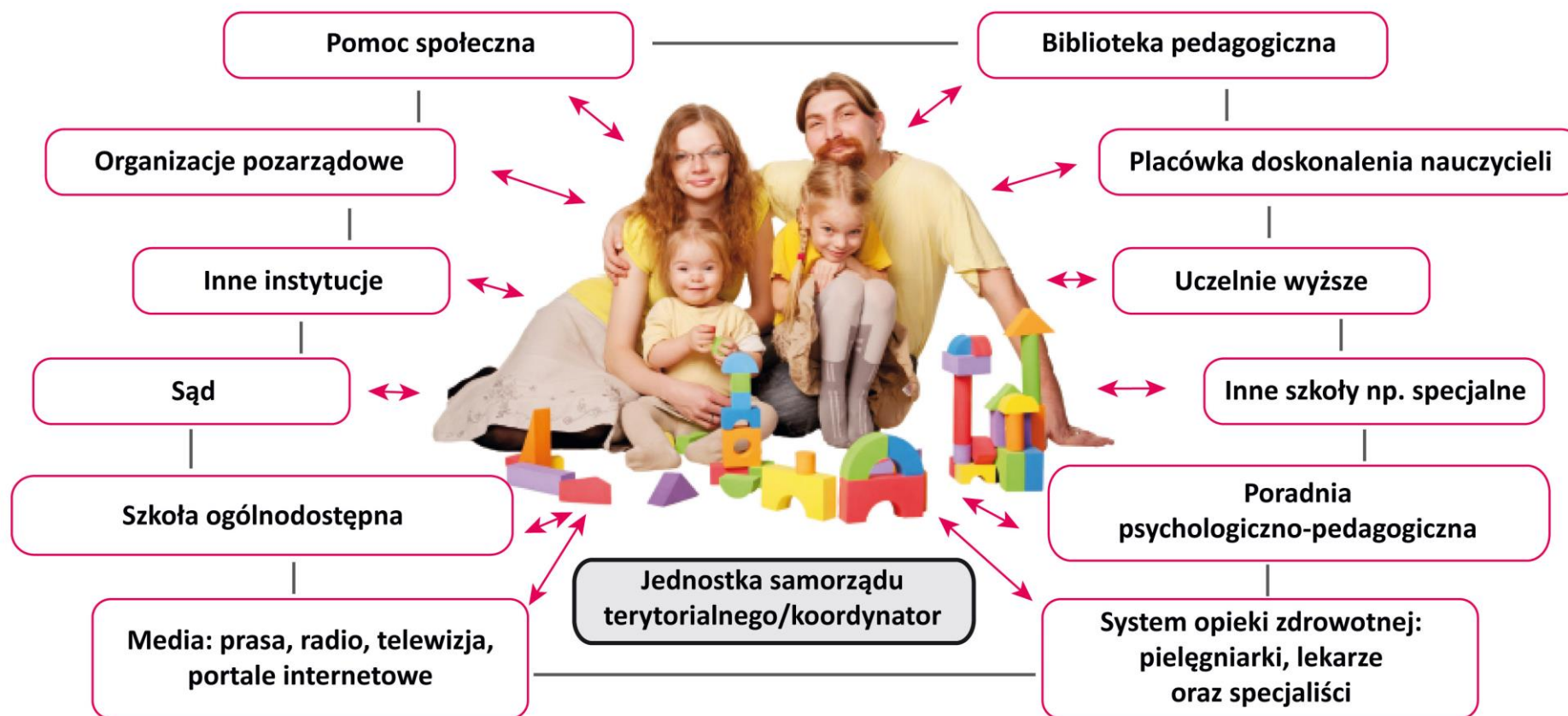
Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
www.ore.edu.pl
tel. 22 345 37 00
fax 22 345 37 70

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach wolnej licencji Creative Commons – Użycie niekomercyjne 3.0 Polska (**CC-BY-NC**).

Spis treści

Część 1. Założenia i wdrażanie modelu	4
Wprowadzenie	5
Dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi	6
Założenia modelu	7
Etapy wdrażania modelu	7
Korzyści z wprowadzenia modelu	12
Zakończenie	13
Bibliografia i podstawa prawna	13
Część 2. Pilotaż modelu w jednostkach samorządu terytorialnego – podsumowanie	14
Wprowadzenie	15
Założenia i cele modelu	15
Przebieg pilotażu	16
Efekty pilotażu	19
Bariery i ograniczenia w realizacji modelu	23
Wnioski	24
Rekomendacje modelu	25
Podsumowanie	27

Model współpracy instytucji i placówek oświatowych realizujących kształcenie dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

Część 1.

Założenia i wdrażanie modelu

*Ewa M. Szumilas, Małgorzata Czopińska,
Agnieszka Karczewska-Gzik*

Wprowadzenie

Model współpracy ma na celu wzmocnienie efektywności działań realizowanych na rzecz dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (SPE) oraz ich rodzin (por. MEN, 2013).

Istotą modelu jest stworzenie koalicji szkół, instytucji i organizacji pozarządowych działających na rzecz dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi oraz ich rodzin. Inicjatorem jest jednostka samorządu terytorialnego (JST), która ma najpełniejszą informację o zadaniach realizowanych przez placówki oświatowe oraz instytucje i organizacje pozarządowe działające w środowisku lokalnym.

Proponowany model jest wynikiem pracy zespołu, w skład którego weszli: nauczyciele, dyrektorzy szkół, pracownicy kuratorium oświaty, pracownicy poradni psychologiczno-pedagogicznych, doradcy metodyczni, pracownicy naukowo-dydaktyczni wyższych uczelni, nauczyciele konsultanci z wojewódzkich ośrodków doskonalenia nauczycieli, doradcy metodyczni z powiatowych ośrodków doradztwa i doskonalenia nauczycieli, przedstawiciele Warszawskiego Centrum Innowacji Edukacyjno-Społecznych i Szkoleń, przedstawiciele jednostek samorządu terytorialnego.

Główną ideą modelu jest efektywne wsparcie dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi poprzez podejmowanie spójnych działań umożliwiających tworzenie ponadstandardowych rozwiązań.

Priorytetem zespołu było opracowanie propozycji modelowego funkcjonowania współpracy instytucji i placówek oświatowych realizujących kształcenie dzieci i młodzieży ze SPE. Założono, że współdziałanie ma charakter partnerski, a działania są planowane, organizowane i realizowane z perspektywy wspólnego celu.

Należy zaznaczyć, że prezentowany materiał to opracowanie założeń teoretycznych modelu i wskazówek przed realizacją pilotażu zaplanowanego w sześciu jednostkach samorządu terytorialnego w kraju. Jego weryfikacji będą służyły wszystkie działania przeprowadzone w ramach projektu w latach 2014–2015.

Dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

W rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach zapisano:

par. 3.1. „Pomoc psychologiczno-pedagogiczna udzielana uczniowi w przedszkolu, szkole i placówce polega na rozpoznawaniu i zaspokajaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia oraz rozpoznawaniu indywidualnych możliwości psychofizycznych ucznia, wynikających w szczególności:

1. z niepełnosprawności;
2. z niedostosowania społecznego;
3. z zagrożenia niedostosowaniem społecznym;
4. ze szczególnych uzdolnień;
5. ze specyficznych trudności w uczeniu się;
6. z zaburzeń komunikacji językowej;
7. z choroby przewlekłej;
8. z sytuacji kryzysowych lub traumatycznych;
9. z niepowodzeń edukacyjnych;
10. z zaniedbań środowiskowych związanych z sytuacją bytową ucznia i jego rodziny, sposobem spędzania czasu wolnego i kontaktami środowiskowymi;
11. z trudności adaptacyjnych związanych z różnicami kulturowymi lub ze zmianą środowiska edukacyjnego, w tym związanych z wcześniejszym kształceniem za granicą”.

Wspólną cechą wszystkich uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi jest niemożność sprostaną obowiązującym wymaganiom programowym. Zwykle mają oni trudności w uczeniu się i „potrzebują specjalnego programu nauczania, specjalnych metod nauczania, specjalnie przygotowanych nauczycieli, specjalnego systemu wymagań i oceniania, specjalnych rozwiązań organizacji nauczania” (Bogdanowicz, 1995).

Są to uczniowie z różnego typu deficytami rozwojowymi, w tym zdrowotnymi i środowiskowymi, lub dzieci wybitnie uzdolnione, które mają trudności z realizacją wymagań programowych. Wśród nich jest grupa dzieci z trwałą lub okresową niezdolnością do wypełniania ról społecznych z powodu stałego lub długotrwałego

naruszenia sprawności organizmu, w szczególności powodującą niezdolność do pracy i uczestnictwa w życiu społecznym¹.

► Założenia modelu

Realizacja modelu umożliwia:

- inicjowanie przez samorząd terytorialny koalicji na rzecz dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi oraz ich rodzin;
- integrację działań szkół, instytucji i organizacji pozarządowych działających na rzecz dzieci i młodzieży ze SPE i ich rodzin;
- zwiększanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

► Etapy wdrażania modelu

Realizacja modelu przebiega pięcioetapowo, z uwzględnieniem wzajemnego uzupełniania się podejmowanych kolejno działań.

Etap pierwszy – rozpoznanie/diagnoza

Obejmuje rozpoznanie przez jednostkę samorządu terytorialnego potrzeb szkół ogólnodostępnych oraz zasobów instytucji i organizacji pozarządowych działających na rzecz dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i ich rodzin.

Na tym etapie konieczne jest określenie:

- potrzeb szkół ogólnodostępnych oraz placówek oświatowych w zakresie kompleksowego wsparcia uczniów ze SPE oraz ich rodzin;
- liczby dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (w tym z orzeczeniami i opiniami), wymagających działań pomocowych wykraczających poza możliwości rozwiązania na poziomie szkoły, placówki;
- zasobów instytucjonalnych, osobowych, materialnych.

---

¹ Szczegółowe zasady określone w ustawie z dn. 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 1997 r. nr 123 poz. 776 z późn.zm., [tekst jednolity](#)).

Rozpoznanie zasobów polega na:

- zasoby instytucjonalne – przygotowaniu wykazu instytucji mogących działać w celu rozwiązania zidentyfikowanego problemu;
- zasoby osobowe – sporządzeniu listy specjalistów zaangażowanych w udzielanie wsparcia dzieciom i młodzieży ze SPE na terenie jednostki samorządu terytorialnego;
- zasoby materialne – sprecyzowaniu, jaki rodzaj wsparcia może zaoferować każda z instytucji i organizacji pozarządowych.

Etap drugi – powołanie koordynatora i określenie jego zadań

Koordynatora współpracy szkół ogólnodostępnych z instytucjami i organizacjami pozarządowymi działającymi w środowisku lokalnym powołują władze samorządowe.

Do zadań koordynatora należą:

- powołanie grupy wsparcia (złożonej z przedstawicieli szkół, instytucji i organizacji pozarządowych działających w zakresie wsparcia dziecka ze SPE i jego rodziny, wyznaczonych przez osoby zarządzające) o stałym składzie;
- prezentowanie wyników diagnozy potrzeb szkół ogólnodostępnych oraz zasobów instytucji i organizacji pozarządowych;
- przedstawienie założeń modelu szkołom ogólnodostępnym, placówkom oświatowym, instytucjom i organizacjom pozarządowym działającym na terenie jednostki samorządu terytorialnego;
- organizowanie spotkań grupy wsparcia – raz w miesiącu;
- inicjowanie nowych rozwiązań w zakresie wsparcia dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i ich rodzin;
- bieżące analizowanie wprowadzanych rozwiązań oraz ocenianie ich efektywności w trakcie spotkań z przedstawicielami instytucji;
- gromadzenie danych, które będą podstawą do sporządzenia raportu zawierającego wnioski i rekomendacje z realizacji działań w ramach modelu w JST.

Etap trzeci – działanie grupy wsparcia

W proponowanych działaniach dominują metody aktywizujące, realizowane zespołowo. Ich wybór uzależniony jest od rodzaju problemu, zasięgu działań i liczby osób zaangażowanych w jego rozwiązanie. Są to m.in.:

- dyskusje panelowe,
- burza mózgów,

- mapy mentalne,
- rozmowy indywidualne z osobami objętymi wsparciem i proponującymi wsparcie,
- negocjacje czy mediacje,
- działania interwencyjne.

Działania w ramach modelu przebiegają na dwóch poziomach grupy wsparcia:

- **poziom 1.** – cykliczne, comiesięczne spotkania wszystkich członków grupy wsparcia prowadzone przez koordynatora (grupa 1.);
- **poziom 2.** – spotkania członków grupy wsparcia zaangażowanych w rozwiązanie konkretnych problemów na poziomie szkoły, placówki oświatowej, instytucji lub organizacji (grupa 2.).

Poziom 1.

Opis działań koordynatora

- Powołanie grupy wsparcia (złożonej z przedstawicieli szkół, placówek oświatowych, instytucji i organizacji pozarządowych działających w zakresie wsparcia dziecka ze SPE i jego rodziny).
- Ustalenie harmonogramu spotkań po pierwszym spotkaniu grupy wsparcia.
- Organizowanie cyklicznych, comiesięcznych spotkań członków grupy wsparcia w celu omówienia najczęściej pojawiających się problemów, których nie są w stanie rozwiązać na poziomie własnej instytucji, oraz określenia obszarów wzajemnego wsparcia.
- Dokumentowanie spotkań grupy wsparcia (przez koordynatora lub osobę przez niego wyznaczoną).

Koordynator grupy wsparcia dokonuje analizy dokumentów przebiegu procesu wsparcia w celu uzyskania informacji dotyczącej efektywności współpracy między instytucjami zaangażowanymi w zwiększanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi oraz wspierania ich rodzin. Zebrane informacje powinny być wykorzystane podczas planowania działań samorządu w kolejnym roku budżetowym.

Przykład działań

Problem: zagrożenie uczniów demoralizacją i wypadnięciem z systemu edukacyjnego na poziomie gimnazjum

Skład grupy wsparcia – wszyscy członkowie grupy

Plan działania:

1. Koordynator przedstawia członkom grupy problem zgłoszony przez dyrektora gimnazjum (uczeń z niepowodzeniami edukacyjnymi zagrożony niedostosowaniem społecznym).
2. Członkowie grupy analizują zgłoszony problem i opracowują wspólny kierunek działań. Doprecyzowują szczegóły zadań:
  - a) powołanie zespołu składającego się z przedstawiciela szkoły, poradni psychologiczno-pedagogicznej, ośrodka pomocy społecznej, policji, sądu w celu rozwiązania zgłoszonego problemu;
  - b) określenie czasu realizacji zadań przez poszczególne osoby;
  - c) wskazanie miejsca spotkania – siedziba szkoły.
3. Każda kolejna część spotkania cyklicznego jest poświęcona omówieniu problemu wskazanego w harmonogramie zagadnień przyjętym na pierwszym spotkaniu. Dotyczy spraw, które w danym środowisku lokalnym są trudne do rozwiązania i wymagają podjęcia wspólnych działań.
4. Członkowie grupy omawiają wszystkie pomysły na rozwiązanie problemu i zapisują je w formie „katalogu propozycji”, tak aby w sytuacji wystąpienia danej trudności móc z nich skorzystać.
5. Do czasu kolejnego spotkania członkowie grupy realizują bieżące zadania zawodowe i jednocześnie z pozostałymi współpracownikami szukają jeszcze innych rozwiązań lokalnych problemów, które przedstawiają na forum grupy (każdy pomysł jest dobry!).
6. Podczas następnego spotkania koordynator informuje członków grupy o efektach podjętych działań (realizowanych na poziomie 2.) i inicjuje dyskusję na ten temat. Członkowie grupy kolegiально decydują, czy przyjęte rozwiązanie można/należy uznać za modelowe.

Poziom 2.

W przypadku braku możliwości rozwiązania problemu konkretnego dziecka i jego rodziny na poziomie szkoły czy instytucji osoba zarządzająca (dyrektor) w porozumieniu z koordynatorem grupy wsparcia organizuje spotkanie, w którym biorą udział przedstawiciele tych instytucji, które są w stanie udzielić wsparcia dziecku lub jego rodzinie.

Na poziomie 2. jest opracowywana szczegółowa procedura działań dla problemu, który został zgłoszony na poprzednim spotkaniu. Jeśli potrzeba dłuższego czasu na jego

rozwiązanie, to na każdym comiesięcznym spotkaniu należy przedstawić bieżący stan działań.

Opis działań

- Identyfikacja problemu na poziomie szkoły, placówki oświatowej, instytucji lub organizacji.
- Opracowanie przez członków grupy wspólnego kierunku działań na rzecz rozwiązania konkretnego problemu dziecka i jego rodziny. Doprecyzowanie zadań, z uwzględnieniem czasu na ich realizację oraz odpowiedzialnych za nie osób.
- Włączenie dziecka i jego rodziców w zaprojektowane działania.
- Realizacja i dokumentowanie (na poziomie każdej instytucji) zaplanowanych działań przez członków grupy wsparcia.
- Sprawdzanie efektywności przyjętych rozwiązań i możliwości ich modyfikacji.
- Ocena efektywności przyjętych rozwiązań i przedstawienie ich grupie wsparcia jako modelowych.

Przykład działań

Problem: dziecko/uczeń z niepowodzeniami edukacyjnymi zagrożony niedostosowaniem społecznym

Skład grupy wsparcia: przedstawiciele szkoły, poradni psychologiczno-pedagogicznej, ośrodka pomocy społecznej, policji, sądu

Plan działania:

1. Dyrektor szkoły, instytucji lub organizacji, w porozumieniu z koordynatorem grupy wsparcia, zaprasza członków grupy w celu omówienia problemu dziecka.
2. Członkowie grupy opracowują wspólny kierunek działań na rzecz rozwiązania konkretnego problemu dziecka i jego rodziny. Doprecyzowują szczegóły zadań, z uwzględnieniem czasu na ich realizację oraz odpowiedzialnych za nie osób.
3. Włączenie dziecka i jego rodziców w zaproponowane działania poprzez przedstawienie oferty konkretnych działań (np. dla dziecka – pomoc wolontariuszy w nauce, indywidualne zajęcia w zakresie terapii pedagogicznej i socjoterapii, zajęcia rozwijające jego zainteresowania; dla rodziców – indywidualne porady psychologa, wyznaczenie asystenta rodziny). Na tym etapie przewiduje się możliwość prowadzenia negocjacji zarówno z rodzicami, jak i z dzieckiem, w celu uświadomienia im konieczności zmian w obszarze edukacji i funkcjonowania społecznego.

4. Realizacja i dokumentowanie zaplanowanych działań przez konkretnych członków grupy wsparcia – zgodne z zaplanowanym na tym poziomie harmonogramem i wypracowanym sposobem dokumentowania.
5. Sprawdzanie efektywności przyjętych rozwiązań w wyniku analizy aktualnej sytuacji edukacyjnej dziecka oraz jego zachowania w różnych sytuacjach szkolnych i pozaszkolnych. Na tym etapie możliwa jest modyfikacja zaplanowanych działań.
6. Wszyscy członkowie grupy wsparcia zaangażowani w działania prowadzone na poziomie 2. dokonują oceny efektywności przyjętych rozwiązań i decydują o przedstawieniu ich jako modelowych na forum grupy lub zgłaszają uwagi i wątpliwości.

Etap czwarty – utworzenie lokalnego portalu internetowego

Lokalny portal internetowy powinien zawierać kompleksowe informacje o formach pomocy dziecku ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i jego rodzinie w środowisku lokalnym (przydatne linki, porady ekspertów, artykuły tematyczne, informacje dotyczące wdrażania modelu itd.). Portal powstaje równocześnie z wdrażaniem modelu.

Etap piąty – ewaluacja modelu

Koordinator grupy wsparcia dokonuje analizy dokumentów przebiegu procesu wsparcia w celu uzyskania informacji dotyczącej efektywności współpracy między instytucjami zaangażowanymi w zwiększanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi oraz wspieranie ich rodzin. Zebrane informacje dotyczące prowadzonych działań powinny być wykorzystane do sporządzenia raportu, który będzie podstawą do planowania działań samorządu w kolejnym roku budżetowym, oraz wniosków i rekomendacji.

Instytucje badawcze mogą przeprowadzić analizę efektywności rozwiązań zastosowanych w modelu. Dzięki temu możliwa będzie ocena rzetelności podejmowanych działań.

Korzyści z wprowadzenia modelu

Dzięki wprowadzeniu modelu możliwe będą:

- racjonalne finansowanie edukacji przez jednostkę samorządu terytorialnego, efektywne wsparcie dla dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i ich rodzin;

- utworzenie koalicji na rzecz dzieci i młodzieży ze SPE i ich rodzin;
- promocja JST jako innowacyjnej jednostki samorządowej.

► Zakończenie

Przedstawiony model to propozycja działań koalicyjnych na rzecz wspierania ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i jego rodziny. Schemat, w zależności od specyfiki problemu, można uzupełnić i modelować w celu wdrożenia w konkretnym środowisku. W trakcie realizacji kolejnych etapów na obszarze danej jednostki samorządu terytorialnego warto zwrócić uwagę, jak ogromną rolę w strukturze samorządu oraz jego prawidłowym funkcjonowaniu odgrywają zasoby ludzkie i instytucjonalne oraz ich właściwe wykorzystanie w określonym celu.

► Bibliografia i podstawa prawna

Bogdanowicz M., (1995), *Uczeń o specjalnych potrzebach edukacyjnych*, „Psychologia Wychowawcza” nr 3.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. z 2013 poz. 532).

Część 2.

Pilotaż modelu w jednostkach samorządu terytorialnego – podsumowanie

*Ewa M. Szumilas, Małgorzata Czopińska,
Agnieszka Karczewska-Gzik, Katarzyna Stępiak*

Wprowadzenie

Obecnie w szkołach ogólnodostępnych może uczyć się coraz więcej dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (SPE), jednak w ocenie nauczycieli i rodziców system wsparcia jest niewystarczający. Aby wesprzeć szkoły w realizacji wspomaganie uczniów ze SPE, Ośrodek Rozwoju Edukacji (ORE) w latach 2013–2015 realizował projekt pilotażowy „Model współpracy instytucji i placówek oświatowych realizujących kształcenie dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi”. Projekt został opracowany przez zespół osób działających na rzecz dzieci ze SPE, w skład którego weszli:

- dyrektorzy szkół specjalnych,
- dyrektorzy szkół ogólnodostępnych,
- przedstawiciele kuratoriów oświaty,
- przedstawiciele poradni psychologiczno-pedagogicznych,
- przedstawiciele ośrodków doskonalenia nauczycieli,
- przedstawiciele jednostek samorządu terytorialnego (JST).

W trakcie prac nad projektem wyodrębniono problemy, które mogą być przeszkodą w efektywnym wsparciu tych dzieci od najmłodszych lat:

- niewystarczająca współpraca między instytucjami w społeczności lokalnej,
- brak przepływu informacji między instytucjami,
- brak całościowej informacji dla rodziców o możliwościach wsparcia dziecka,
- brak wsparcia dla rodzin dzieci ze SPE,
- utrudniony dostęp do specjalistów i długi czas oczekiwania na wizyty,
- brak konsultacji w zakresie doboru form wsparcia dla rodziców oraz wyboru szkoły.

Założenia i cele modelu

Mając świadomość potrzeby doskonalenia systemu wsparcia dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi oraz ich rodzin, uczestnicy trzech seminariów zorganizowanych przez ORE wypracowali koncepcję modelu. Zakłada ona lokalną współpracę rodziny oraz szkoły z instytucjami publicznymi i organizacjami pozarządowymi – w zależności od zidentyfikowanych problemów i potrzeb ucznia. Założono, że istotą działań w ramach modelu jest stworzenie lokalnych koalicji instytucji działających na rzecz dziecka ze SPE.

Przyjęto, że główne cele modelu to:

- integrowanie działań na rzecz dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i ich rodziców/opiekunów, podejmowanych przez różne instytucje;
- zwiększenie efektywności wsparcia udzielanego dzieciom ze SPE oraz ich rodzinom,
- zwiększenie szans edukacyjnych uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Opracowano także planowane etapy wprowadzania modelu, z uwzględnieniem specyfiki placówek oświatowych i współpracujących z nimi instytucji publicznych oraz organizacji pozarządowych na terenie różnych jednostek samorządu terytorialnego.

Uczestnicy seminariów postanowili przeprowadzić pilotaż opracowanego modelu, aby w praktyce zweryfikować założenia oraz ocenić możliwość upowszechniania go na terenie całego kraju. Poszczególne jednostki samorządu terytorialnego zostały zgłoszone do udziału w pilotażu przez uczestników seminarium, po uprzednim uzgodnieniu z burmistrzami i starostami. Jednostki samorządu terytorialnego powinny być podmiotami wiodącymi w tej inicjatywie, więc zaangażowanie przedstawicieli gmin i powiatów było tutaj istotne.

W pilotażu wzięły udział:

- gmina Wołomin,
- gmina KłECKO,
- Warszawa – dzielnica Wola,
- powiat giżycki,
- powiat buski,
- powiat świdnicki.

Zaplanowano, że pilotaż będzie odbywał się między 1 września 2014 a 30 maja 2015 r.

Przebieg pilotażu

Opracowaną koncepcję modelu wraz z harmonogramem realizacji pilotażu przedstawiono uczestnikom ogólnopolskiej konferencji *Tworzenie w szkołach ogólnodostępnych warunków do edukacji dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi* zorganizowanej przez Ośrodek Rozwoju Edukacji w Warszawie w maju 2014 r.

Na **pierwszym etapie** koordynatorzy zaprezentowali ideę modelu burmistrzom i starostom z jednostek samorządu terytorialnego biorących udział w pilotażu. Następnie

zaprosili do udziału poszczególne instytucje, uwzględniając zasoby i uwarunkowania lokalne oraz specyfikę każdej z nich. Przedstawiciele wszystkich instytucji wyrazili zainteresowanie i zgodę na współpracę.

Wśród podmiotów biorących udział w pilotażu znalazły się:

- poradnie psychologiczno-pedagogiczne,
- Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie (PCPR),
- ośrodki pomocy społecznej,
- ośrodki kuratorskie,
- specjalne ośrodki szkolno-wychowawcze,
- zespoły wczesnego wspomaganie,
- centra profilaktyki uzależnień,
- Wydział Zdrowia Urzędu Miejskiego w Wołominie,
- ośrodki doskonalenia nauczycieli,
- w jednym przypadku – lekarz rodzinny.

Do pilotażu nie włączono przedstawicieli policji i straży miejskiej, ponieważ postanowiono, że będą oni zapraszani do współpracy interwencyjnie, o ile zaistnieje taka potrzeba.

Na tym etapie koordynatorzy dokonali również rozpoznania potrzeb placówek oświatowych w zakresie wsparcia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi oraz możliwości instytucji i specjalistów ze społeczności lokalnej w zakresie świadczenia pomocy. Uzgodniono zakresy współpracy, harmonogramy oraz plany działań. Wybrano także uczniów wymagających wielospecjalistycznego wsparcia, którym szkoły w ramach swoich zasobów nie są w stanie kompleksowo pomóc.

Zgodnie z założeniami **drugiego etapu modelu** powołano zespoły wspierające uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i programujące zakres ich wsparcia. Tworzyli je, w zależności od potrzeb, przedstawiciele szkoły oraz instytucji wspierających, którzy posiadali w zakresie swoich kompetencji narzędzia pozwalające na wsparcie danego ucznia oraz jego rodziny. W trakcie spotkań omówiono rozpoznane potrzeby uczniów zakwalifikowanych do pilotażu i zaplanowano proces wspierania ich na cały rok szkolny z uwzględnieniem możliwości każdej instytucji. Uzyskano też zgodę rodziców na udział dzieci w działaniach pilotażowych.

Na tym etapie bezpośrednia pomoc uczniom polegała najczęściej na ich uczestnictwie w specjalistycznych zajęciach realizowanych na terenie szkoły/przedszkola oraz poradni psychologiczno-pedagogicznej. Zajęcia te były różnorodne i dostosowane do potrzeb

dziecka – w zależności od stwierdzonej niepełnosprawności. W trakcie spotkań z rodzicami analizowano postępy ucznia, informowano o zalecanych formach pomocy dziecku w domu oraz możliwości uzyskania jej od innych podmiotów i specjalistów, np. Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie (sprzęt rehabilitacyjny, turnus rehabilitacyjny). Prowadzono wiele rozmów z rodzicami, którzy często mówili o utrudnionym dostępie do całościowej informacji na temat możliwego wsparcia dla ich dziecka.

W trakcie spotkań koordynatorów z dyrektorami placówek oświatowych analizowano pojawiające się problemy, potrzeby oraz wspólnie poszukiwano możliwości ich rozwiązania. Koordynatorzy organizowali także szkolenia dla rad pedagogicznych, w czasie których oni sami, specjaliści z poradni psychologiczno-pedagogicznej bądź pracownicy ośrodków doskonalenia nauczycieli przedstawiali zagadnienia związane ze specyfiką pracy z dziećmi z konkretną niepełnosprawnością. Pracownicy szkół mieli także możliwość korzystania ze wsparcia specjalistów poradni psychologiczno-pedagogicznej w ramach utworzonych przez nich punktów konsultacyjnych.

Nauczyciele uczniów biorących udział w pilotażu obserwowali i omawiali zajęcia z dziećmi ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi prowadzone przez koordynatorów. Poruszano też codzienne problemy pojawiające się w pracy z uczniami wymagającymi specjalistycznego wsparcia. Ponadto nauczyciele oraz rodzice otrzymali od koordynatorów publikacje Ośrodka Rozwoju Edukacji dotyczące obowiązków samorządów oraz administracji rządowej wobec osób z niepełnosprawnościami. Koordynatorzy organizowali także spotkania przedstawicieli wszystkich instytucji biorących udział w pilotażu, podczas których dyskutowano nad pojawiającymi się problemami i wspólnie wypracowywano konkretne rozwiązania. Dzięki tym spotkaniom codzienna współpraca pomiędzy instytucjami stała się bardziej efektywna. Dostrzeżono korzyści płynące z dobrej komunikacji i współdziałania różnych podmiotów w społeczności lokalnej.

Zgodnie z opracowanym harmonogramem koordynatorzy wraz z przedstawicielami Ośrodka Rozwoju Edukacji trzykrotnie (w trzymiesięcznych odstępach) spotykali się w miejscowościach, w których realizowany był pilotaż. Razem z uczestnikami podsumowywali dotychczasowe działania, przedstawiali dobre praktyki, pojawiające się trudności oraz prezentowali wnioski i rekomendacje. Spotkania pozwoliły na bieżące monitorowanie i weryfikowanie podejmowanych działań i wzbogacanie ich o takie, które w innych miejscowościach przyniosły efekt.

Na **trzecim etapie** – kończącym pilotaż w poszczególnych samorządach – koordynatorzy dokonali oceny działań w zakresie współpracy instytucji i placówek oświatowych realizujących kształcenie dzieci i młodzieży ze SPE. W opinii koordynatorów najbardziej aktywnymi uczestnikami procesu wsparcia były szkoły i poradnie psychologiczno-pedagogiczne. Te instytucje były też najczęściej inicjatorami działań.

Koordynatorzy:

- pełnili rolę wspierającą dla wszystkich podmiotów uczestniczących w pilotażu;
- organizowali wybrane konsultacje dla dziecka lub jego rodziców;
- organizowali szkolenia dla nauczycieli (niejednokrotnie także sami je prowadzili), przedstawiali dyrektorom placówek oświatowych obowiązujące przepisy prawne w zakresie kształcenia specjalnego oraz odpowiedniego przygotowania szkoły do potrzeb dziecka ze SPE;
- przedstawiali instytucjom wspierającym problemy konkretnych uczniów i ich rodziców oraz pomagali w organizacji wsparcia;
- organizowali spotkania zespołów podsumowujące efekty współpracy.

Przeprowadzony pilotaż potwierdził, że rodzaj i zakres świadczonego wsparcia dla dzieci ze SPE był w dużej mierze zależny od miejsca, w którym pracował koordynator (w szkole, JST, ośrodku doskonalenia nauczycieli itp.), oraz zakresu jego wpływu i możliwości podejmowania inicjatyw. Wdrażane przez niego działania polegały więc głównie na wsparciu konkretnych uczniów bądź podtrzymywaniu szerokiej współpracy między instytucjami. Powołanie koordynatora pilotażu, będącego organizatorem kompleksowego wsparcia, dawało gwarancję jego realizacji. Proces zainicjowany w poszczególnych samorządach – ze względu na pilotażowy charakter skierowany tylko do wybranych placówek oświatowych i konkretnych uczniów – uruchomił w tych regionach współpracę pozwalającą na udzielanie dziecku i jego rodzinie wielospecjalistycznego i skoordynowanego wsparcia.

Efekty pilotażu

Realizując założenia wynikające z działań pilotażowych w konkretnych warunkach środowiska lokalnego, udzielono wsparcia nie tylko samym uczniom, lecz także ich rodzicom/opiekunom i/lub osobom zaangażowanym w te działania. Wspólne poszukiwanie rozwiązań trudnych spraw pozwoliło na dialog, kompleksowe planowanie i konstruktywne działania.

- Wielospecjalistyczne wsparcie otrzymało 74 uczniów i 42 rodziny. Wspierano konkretnych uczniów ze SPE – słabowidzących, z niepełnosprawnością intelektualną.
- Utworzono punkty konsultacyjne i prowadzono spotkania konsultacyjne (Busko-Zdrój, Świdnica).
- Odbywały się zajęcia specjalistyczne (metoda EEG Biofeedback, muzykoterapia dogłębna-komórkowa, dogoterapia, integracja sensoryczno-motoryczna).
- Nawiązano współpracę między instytucjami (Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy w Busku-Zdroju, Powiatowe/Gminne Centra Pomocy Rodzinie, poradnie specjalistyczne, zespoły interdyscyplinarne).
- Zainicjowano komunikację lub poprawiono przepływ informacji między instytucjami.
- Odbywały się cykliczne spotkania koordynatorów z członkami powołanych zespołów w celu omówienia postępów w pracy z wybranymi uczniami.
- Powstały materiały informacyjne (zakładka Edukacja na stronie internetowej Urzędu Miejskiego w Wołominie).
- Dyrekcja i nauczyciele placówek objętych pilotażem po rocznej współpracy starają się podejmować bardziej skuteczne działania na rzecz uczniów z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego. Potrafią coraz lepiej konstruować indywidualne programy edukacyjno-terapeutyczne (IPET-y), analizować specjalistyczną dokumentację, dostosowywać metody i formy pracy z uczniem ze SPE w czasie lekcji oraz organizować pomoc psychologiczną i zajęcia rewalidacyjne.
- Uczestniczono w cyklicznych spotkaniach organizowanych przez ORE, które były okazją do wymiany doświadczeń i omawiania bieżących dokonań oraz wytyczania dalszych działań.
- Przeanalizowano zakresy działań i kompetencje specjalistów, instytucji wspierających oraz nauczycieli, w wyniku czego dostrzeżono potrzebę współpracy w celu udzielenia jak najpełniejszego wsparcia dzieciom i ich rodzinom.
- W czasie trwania pilotażu jeden uczeń niedosłyszący skorzystał z dofinansowania na turnus rehabilitacyjny, a jeden rodzic dziecka niedosłyszącego rozpoczął procedurę zmierzającą do uzyskania dofinansowania na sprzęt komputerowy ze specjalistycznym oprogramowaniem.

Wybrane efekty na terenie gmin i powiatów

- W przedszkolach gminnych w Wołominie na tablicach informacyjnych w okresie rekrutacji umieszczono informację o możliwości skorzystania z konsultacji w poradni psychologiczno-pedagogicznej lub ubiegania się o zajęcia w ramach wczesnego wspomaganie rozwoju.
- W Świdnicy nauczyciele poznali specjalistyczne metody pracy z uczniem słabosłyszącym (dla części nauczycieli było to „ogromna nowość”). Umożliwiło to pracę z uczniem niedosłyszącym w sposób dający wymierne efekty edukacyjne i wychowawcze.
- W Wołominie utworzono grupę inicjatywną, złożoną z rodziców, przedstawicieli samorządu i koordynatora pilotażu modelu, w celu stworzenia kameralnej szkoły integracyjnej na bazie istniejącej małej szkoły wiejskiej. Obecnie prowadzone są w tej kwestii rozmowy w gminie, w wytypowanej szkole oraz ze społecznością lokalną.
- W Giżycku zorganizowano międzynarodową konferencję *Streetworking jako uzupełnienie standardów pracy społeczno-profilaktycznej*. W ramach wydarzenia przedstawiono istotę współpracy pomiędzy instytucjami oraz jej znaczenie dla efektywności pracy z dzieckiem z SPE w realizowanym modelu.
- W Warszawie w okresie od marca do maja 2015 r. zaplanowano i przeprowadzono badania ankietowe skierowane do dyrektorów oraz rodziców dzieci ze szkół podstawowych, gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych znajdujących się na terenie dzielnicy Wola m.st. Warszawy.

Wnioski z badania przeprowadzonego w Warszawie

W badaniach wzięło udział 25 dyrektorów szkół (10 ze szkół podstawowych, 2 z gimnazjów i 13 ze szkół ponadgimnazjalnych) oraz 48 rodziców (34 rodziców uczniów ze szkół podstawowych, 2 z gimnazjów i 12 ze szkół ponadgimnazjalnych). W czerwcu zostały opracowane wyniki badań, które przedstawiono organowi prowadzącemu.

- Do szkół ogólnodostępnych uczęszczają uczniowie ze wszystkimi typami niepełnosprawności, w związku z tym placówki powinny być przygotowane na przyjęcie każdego ucznia.
- Dyrektorzy odczuwają potrzebę zapewnienia uczniom różnorodnych form pomocy specjalistycznej na terenie szkoły.

- Uczniowie niepełnosprawni są objęci wsparciem specjalistycznym dostępnym na terenie szkoły – najczęściej to terapia pedagogiczna i zajęcia z logopedą, w mniejszym stopniu zajęcia z psychologiem.
- Zajęcia rewalidacyjne są często realizowane w formie zajęć wyrównawczych (najczęściej z matematyki).
- Dyrektorzy błędnie rozumieją istotę zajęć rewalidacyjnych, traktując je niejednokrotnie jako możliwość uzupełnienia braków edukacyjnych, a nie kompensowania deficytów wynikających z niepełnosprawności.
- W ramach zajęć rewalidacyjnych dyrektorzy szkół chcieliby organizować np. zajęcia wyrównawcze przedmiotowe lub zatrudnić pomoc pedagoga specjalnego w klasie.
- Szkoły najczęściej korzystają z pomocy poradni psychologiczno-pedagogicznych i mają względem nich najwięcej oczekiwań.
- Od instytucji zewnętrznych dyrektorzy oczekują: diagnozy, terapii i organizowania zajęć wspierających rozwój dziecka (na terenie szkoły i poza nią), wsparcia dla rodziców i nauczycieli (szkolenia, grupy terapeutyczne), wsparcia finansowego i pomocy socjalnej dla rodzin, dodatkowych środków finansowych dla szkół (na zajęcia specjalistyczne, sprzęt rehabilitacyjny). Badania wykazały przy tym, że organizacje zewnętrzne spełniają oczekiwania dyrektorów szkół (ponad 80% dyrektorów zadowolonych z działań organizacji).

Wyniki badania rodziców dzieci z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego

- W placówkach ogólnodostępnych najwięcej uczniów z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego uczęszcza do szkół podstawowych.
- Rodzice uważają, że w szkole brakuje specjalistów realizujących zajęcia z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej.
- W szkołach ponadgimnazjalnych uczniowie w większości nie korzystają z zajęć rewalidacyjnych, ponieważ jako osoby pełnoletnie samodzielnie podejmują taką decyzję.
- Rodzice najczęściej korzystają lub chcieliby korzystać z pomocy poradni psychologiczno-pedagogicznej.
- W niewielkim stopniu rodzice korzystają z pomocy innych instytucji zewnętrznych, a zdecydowana większość nie chce z niej korzystać.
- Jedna trzecia uczniów korzysta z pomocy psychologicznej poza szkołą.
- Niewiele ponad połowa ankietowanych rodziców jest zadowolona z pomocy oferowanej rodzinie przez instytucje zewnętrzne, jedna trzecia – w przeciętnym lub małym stopniu.

- Powody niezadowolenia to przede wszystkim długi czas oczekiwania na terapię, brak oferty dla dzieci, za wysokie koszty diagnozy i terapii.
- Rodzice uważają, że pomoc oferowana przez państwowe instytucje jest niewystarczająca.

Bariery i ograniczenia w realizacji modelu

Realizację działań pilotażowych – zdaniem koordynatorów – ograniczały m.in.:

- oddalenie terytorialne poszczególnych instytucji działających na rzecz osób niepełnosprawnych, które utrudniało organizację częstych spotkań z udziałem wszystkich zainteresowanych podmiotów;
- trudności z ustaleniem wspólnych terminów spotkań ze względu na różne godziny pracy oraz inne zobowiązania jednostek biorących udział w pilotażu;
- trudności z ustaleniem zakresu kompetencji poszczególnych instytucji w celu opracowania broszury informacyjnej dla rodziców;
- zależność jednostek samorządowych, którym podlegały instytucje współpracujące (instytucje podlegają różnym organom prowadzącym – jedne są nadzorowane przez powiat, inne przez miasto, jeszcze inne przez np. starostwo);
- utrudniony dostęp do lekarzy specjalistów (zbyt długie oczekiwania na terminy badań w placówkach medycznych, szczególnie na wizyty u psychiatry dziecięcego);
- utrudnione procedury zmierzające do uzyskania orzeczenia o niepełnosprawności w komisji lekarskiej i zebrania dokumentów uprawniających do ubiegania się o dofinansowanie z funduszu rehabilitacyjnego oraz z Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON) na sprzęty/pomoce specjalistyczne dla dzieci z daną niepełnosprawnością;
- trudności we współpracy z rodzicami, którzy nie akceptują niepełnosprawności swojego dziecka i w związku z tym nie przekazują informacji oraz dokumentacji (orzeczenia) szkole i innym instytucjom;
- ograniczone możliwości działania w przypadku braku zgody rodziców na objęcie pomocą dziecka i jego rodziny oraz na przekazywanie innym instytucjom informacji o udzielanym wsparciu;
- niewystarczająca wiedza i umiejętności nauczycieli z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej, a co za tym idzie – niespełnienie jednego z warunków efektywnej edukacji włączającej;

- lęk przed ujawnieniem rzeczywistych problemów, sygnalizowany zarówno przez dyrektorów placówek, jak i rodziców;
- realizacja zadań w ramach modelu w ramach czasu prywatnego.

Wnioski

W przyjętym do realizacji planie pilotażu modelu wszystkie działania należało oprzeć na rzetelnej diagnozie potrzeb dziecka/ucznia i jego rodziny oraz możliwości i potencjale całego środowiska lokalnego.

W pilotażu modelu wykorzystano zasoby poszczególnych instytucji i osób realizujących zadania. Wdrożono rozwiązania zarówno uniwersalne, jak i specyficzne dla danego środowiska, co szczegółowo opisano w raportach cząstkowych.

Opinie koordynatorów podsumowujących wnioski

- Rodzice potrzebują pomocy podczas wypełnienia dokumentów w sprawie ubiegania się o dofinansowanie z PFRON. Należy także udzielać im informacji na temat instytucji pomocowych (PCPR, oddziały PFRON, lekarze specjaliści).
- Warto tworzyć lokalne portale internetowe – zawierające przydatne linki, porady ekspertów, artykuły tematyczne, które będą aktualizowane i uzupełniane.
- Konieczne jest wzmocnienie roli wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka i – na dalszych etapach edukacyjnych – kontynuacja działań podjętych w szkole podstawowej.
- Trudnością dla nauczycieli jest tworzenie dokumentacji pracy z uczniem ze SPE.
- Część nauczycieli niewłaściwie pojmuje i realizuje zajęcia z zakresu rewalidacji oraz pomocy psychologiczno-pedagogicznej.
- Długi czas dojazdu uczniów ze SPE do placówki, w której zostało zorganizowane wsparcie, powoduje trudności organizacyjne.
- Przepisy prawne (szczególnie ustawa o ochronie danych osobowych) nie pozwalają na przekazywanie innym instytucjom informacji o tym, że dziecko lub jego rodzina są objęci działaniami pomocowymi. Takich informacji można udzielić tylko wtedy, gdy rodzic dziecka wyrazi na to zgodę.
- Istnieje potrzeba poszerzania wiedzy rodziców dzieci/uczniów z SPE oraz udzielania im pomocy. Zdarza się, że rodzice wypierają problem, nie występują z inicjatywą przeprowadzenia badań lub też nie są świadomi takiej możliwości.

- Należy także poszerzać wiedzę i kompetencje pielęgniarek środowiskowych i lekarzy pediatrów w zakresie jak najwcześniejszego diagnozowania możliwych dysfunkcji.
- Pomimo deklaratywnej gotowości do współpracy nadal (w niektórych środowiskach lokalnych) istnieje konieczność aktywizowania organu prowadzącego do podejmowania działań na rzecz organizowania wsparcia dla dziecka i rodzin.
- Pożądane byłoby rozszerzenie zakresu terapii dla dziecka zgodnie z zapisami w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego.
- Należy uregulować kwestię przekazywania przez rodziców placówkom oświatowym informacji o dysfunkcjach dziecka – opinii, orzeczeń z poradni psychologiczno-pedagogicznych oraz zaleceń dotyczących wykonywania badań na wniosek specjalistów ze szkoły.

Opinie koordynatorów są wynikiem konkretnych działań i doświadczeń o charakterze lokalnym, zatem **nie można ich uogólniać i generalizować**. Warto jednak zwrócić uwagę na ich uniwersalność i powtarzalność.

Rekomendacje modelu

Podobny wymiar mają również rekomendacje, które sformułowano na podstawie raportów prezentowanych na kolejnych spotkaniach w czasie trwania pilotażu. Należy zaznaczyć, że żadna z instytucji biorących udział w pilotażu **nie zrezygnowała z działań koalicyjnych**, ale też ich aktywność kształtowała się wyłącznie na poziomie bieżących potrzeb zgłaszanych przez koordynatorów. Być może w przypadku rozwiązań systemowych proponowane rozwiązania byłyby inaczej postrzegane, realizowane i wynagradzane. Na tym etapie testowania modelu wdrożenie miało postać bezkosztową.

Warto rozważyć możliwość:

- organizacji spotkań konsultacyjnych z doradcami metodycznymi – dla wychowawcy klasy oraz nauczycieli uczących ucznia objętego kształceniem specjalnym;
- konsultacji z dyrektorami specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych w celu uzyskania pomocy specjalistów – dla nauczycieli ze szkoły ogólnodostępnej;
- konsultacji w celu uzyskania wsparcia i pomocy – dla rodziców ucznia;
- konsultacji ze specjalistą w poradni psychologiczno-pedagogicznej w zakresie prowadzenia zajęć z terapii pedagogicznej;
- prowadzenia bieżących rozmów indywidualnych z uczniem oraz jego rodzicami;

- uruchomienia specjalistycznych usług opiekuńczych przy lokalnym ośrodku pomocy społecznej;
- zaangażowania kilku instytucji wspólnie podejmujących interwencję w przypadku stwierdzonej przemocy w rodzinie dziecka z niepełnosprawnością;
- stworzenia banku informacji o bieżących możliwościach wsparcia rodziny z niepełnosprawnym dzieckiem;
- organizacji konferencji dotyczących współpracy międzyinstytucjonalnej na rzecz ucznia ze SPE;
- organizacji spotkań pedagogów szkolnych z pedagogami ulicy i pedagogami świetlic socjoterapeutycznych w celu omówienia problemów konkretnego dziecka i jego rodziny;
- uzyskania informacji na temat instytucji wspomagających dziecko i jego rodzinę na terenie miasta/gminy;
- powołania instytucji skupiającej inne podmioty działające na rzecz ucznia ze SPE;
- zapewnienia nauczycielom specjalistycznych szkoleń w zakresie udzielania wsparcia uczniowi ze SPE;
- podjęcia zintensyfikowanej współpracy nauczycieli z rodzicami i specjalistami z poradni psychologiczno-pedagogicznej w celu właściwego postrzegania uczniów ze SPE w środowisku szkolnym, rodzinnym i lokalnym;
- powołania punktów konsultacyjnych w poradni psychologiczno-pedagogicznej przez poszczególnych specjalistów: logopedę, psychologa, pedagoga i koordynatora (co dałoby nauczycielom i rodzicom uczniów możliwość konsultowania pojawiających się problemów w zakresie edukacji i leczenia);
- prowadzenia badań w zakresie wdrażanych działań na rzecz dziecka ze SPE;
- propagowania informacji na temat wczesnego wspomagania dziecka;
- pozyskania do współpracy psychiatry dziecięcego oraz pracownika PCPR, który udzielałby informacji oraz pomagał osobom niepełnosprawnym;
- udziału przedstawiciela placówki edukacyjnej ogólnodostępnej w pracach zespołów działających na rzecz dziecka ze SPE;
- prowadzenia warsztatów i spotkań indywidualnych z rodzicami, omawianie problemów bieżących, udzielanie wsparcia i analizowanie osiągnięć i porażek dzieci.

Oceniono, że idea łączenia działań na rzecz rozwiązywania problemów dzieci z niepełnosprawnością w sposób zintegrowany jest słuszna i celowa. Zapewnia pomoc rodzicom i dzieciom w rozpoznaniu kompetencji placówek i wskazuje, z jakich jeszcze ofert mogą skorzystać.

Należy raz jeszcze podkreślić, że założenia projektu dotyczą jedynie grupy uczniów z niepełnosprawnością, czyli posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, a nie jak wskazuje tytuł publikacji – dzieci i młodzieży z SPE. To ograniczenie wynikało z sugestii podmiotów realizujących działania pilotażu. Wpłynęło to na przeformułowanie nazwy modelu i tytułu broszury wydanej w 2016 r. po zakończeniu projektu pilotażowego. Sugestie osób zaangażowanych w działania spowodowały rozszerzenie etapów realizacji z pięciu do siedmiu, co uszczegółowiono w publikacji *Model Lokalnej Współpracy na rzecz dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*.

Podsumowanie

Koncepcja zawarta w modelu bazuje na zasadzie konstruktywnej współpracy międzyinstytucjonalnej, a często także międzysektorowej. Wypracowanie zasad i zrozumienie ich znaczenia dla realizacji założonych zadań było elementem dynamizującym i decydowało o powodzeniu kooperacji. Wszyscy uczestnicy działań pomocowych powinni być zatem gotowi do zespołowego dialogu, racjonalnego pozyskiwania i wykorzystywania informacji, planowania i kreatywnego działania. Te stałe elementy staną się przeciw wagą dla pasywności i pesymizmu zarówno odbiorców (dzieci i ich rodziców), jak i wykonawców poszczególnych zadań.

Osoby zaangażowane w realizację zadań pilotażowych uważają, że **rozwiązania systemowe**, w tym ustalenie ról i zakresu współpracy poszczególnych instytucji, przyniosą wymierne efekty. Ważne jest również określenie zakresu współdziałania z rodzicami i specjalistami: w myśl zasady, że rodzic – będąc partnerem i sprzymierzeńcem specjalistów – może stać się terapeutą własnego dziecka. Nie należy również zapominać, że wszelkie podejmowane działania, wynikające z założeń modelu i podstaw prawnych, będą skuteczne wtedy, gdy uczestnicy włączą się w nie dobrowolnie.